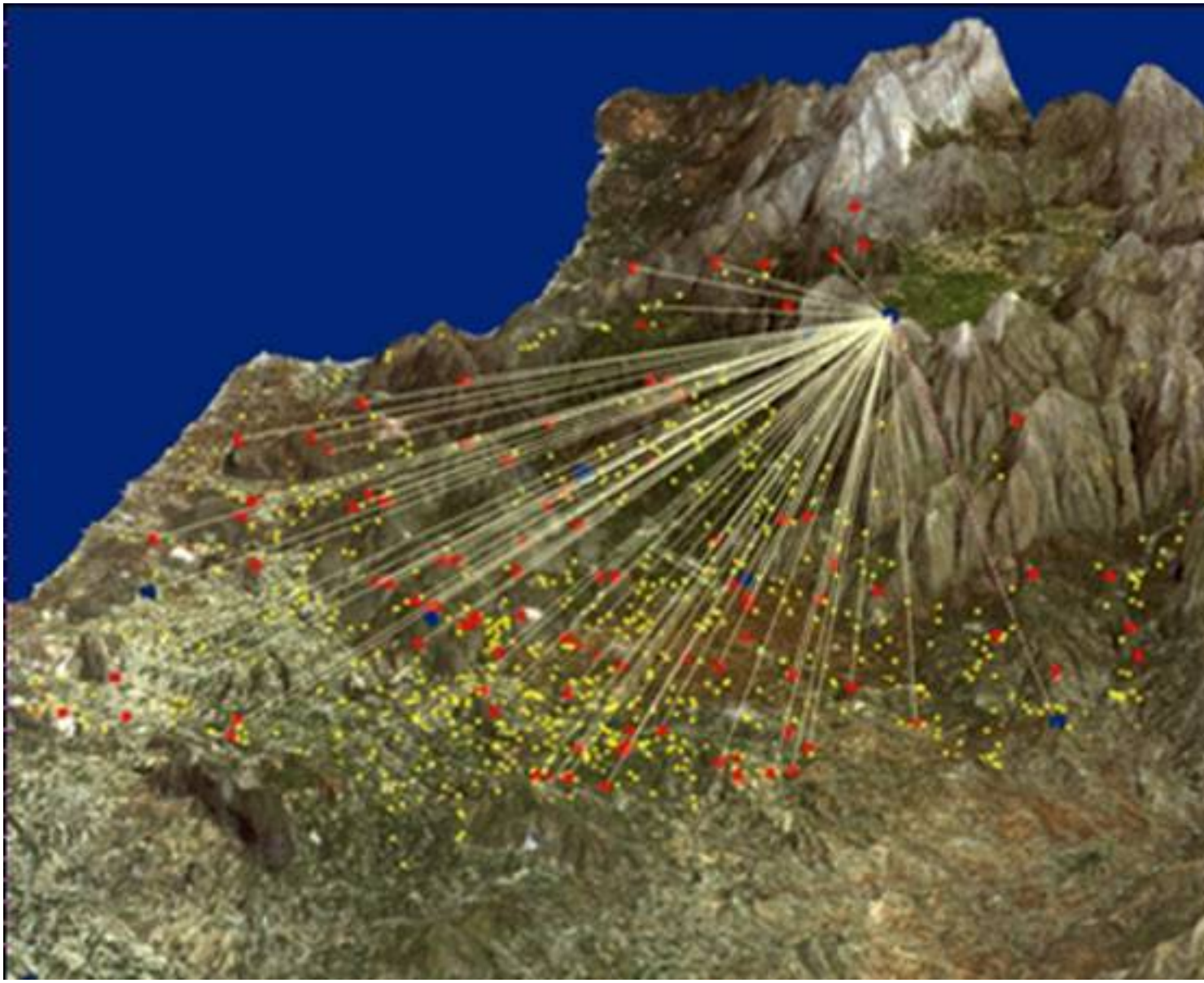

Βρισκόμαστε στην δεκαετία του ’80. Ένας νεαρός πεδιαδίτης, καβάλα σ’ ένα άλογο, ακολουθεί ακούραστος δύσβατα μονοπάτια. Επί παντός καιρού και επί χρόνια, ανεβοκατεβαίνει σε κορυφογραμμές και λόφους, ξεπεζεύει, ερευνά διεξοδικά, ανακαλύπτει. Ανακαλύπτει πολύ περισσότερα απ’ ότι θα μπορούσε ποτέ κανείς να υποθέσει, ακολουθώντας τα παλιά ξεχασμένα μονοπάτια. Πρόκειται για έναν άγνωστο ακόμα αρχαιολόγο, τον Νίκο Παναγιωτάκη. Η γιοργαλίδικη φοράδα του, η Ίρα, δωρεά από την σύνταξη ενός βέλγου φιλέλληνα, θα γίνει αχώριστος σύντροφος του και σιωπηλός μάρτυρας πολλών στιγμών έντονης εσωτερικής συγκίνησης. Γιατί η κρητική γη της Πεδιάδας και το Ομφάλιο Πεδίο, που αποτελούν σε μεγάλο βαθμό το πεδίο επιφανειακής αρχαιολογικής έρευνας και καταγραφής του αρχαιολόγου μας, που συλλέγει στοιχεία για την διδακτορική του διατριβή, με την αμέριστη συνδρομή των κατοίκων των χωριών, αποκαλύπτουν τα καλά κρυμμένα μυστικά τους, ένα προς ένα, στον νέο άντρα που σκύβει πάνω τους με σέβας, αγάπη, συγκίνηση, φιλομάθεια, καθώς και απεριόριστη υπομονή και επιμονή.

Για να τα βγάλει πέρα, αλλά και θέλοντας και ν' αναβιώσει τη ζωή των προγόνων του, νεωτέρων και αρχαιότερων, ασχολείται ταυτόχρονα με την αρχαιολογική του έρευνα, με την βιολογική καλλιέργεια και εκτροφή αιγοπροβάτων. Όλα του τα προϊόντα, λάδι, φρούτα, κηπευτικά, γάλα, τυρί, είναι αγνά και εξαιρετικής ποιότητας, αυθεντική συνέχεια της περίφημης μεσογειακής διατροφής, που οι ρίζες τις χάνονται στους αρχαίους αποθηκευτικούς πίθους των Μινωιτών. Με μεγάλες οικονομικές στερήσεις και απεριόριστη αντοχή στις κακουχίες και στις απογοητεύσεις, προβάλλοντας σε κάθε χωριό οπτικοακουστικό υλικό και ευαισθητοποιώντας τους κατοίκους για την άγνωστη πολιτιστική κληρονομιά τους, ο Νίκος Παναγιωτάκης καταφέρνει να ολοκληρώσει έναν ηράκλειο άθλο, ανακαλύπτοντας στην κυριολεξία «μια Πεδιάδα γεμάτη αρχαία», όπως τιτλοφορεί ο Παναγιώτης Γεωργουδής, το αντίστοιχο άρθρο.

Ολοκληρώνοντας την μεγαλύτερη επιφανειακή έρευνα για τα δεδομένα της Ελλάδας, «αλωνίζει» για πάνω από 30 χρόνια μια έκταση οκτακοσίων τετραγωνικών χιλιομέτρων στην περιοχή της Πεδιάδας του νομού Ηρακλείου, καταγράφοντας πάνω από 8.000 τοπωνύμια και εντοπίζοντας πάνω από 2.000 αρχαιολογικές θέσεις, ανάμεσα στις οποίες και την ανακτορική θέση στο Γαλατά. «Η Πεδιάδα υπήρξε σε όλες τις εποχές οικονομικό, θρησκευτικό, βιοτεχνικό, πολιτιστικό και στρατηγικό κέντρο. Την Μινωική εποχή ήταν η ενδοχώρα των ανακτόρων». Πάνω από 100 κλούβες με ευρήματα από την επιφάνεια του εδάφους, παραδίδονται στην αρχαιολογική υπηρεσία. Στα 116 χωριά και οικισμούς που περιλαμβάνει η έρευνα του Νίκου Παναγιωτάκη αντιστοιχούν στο καθένα κατά μέσο όρο 30-50 αρχαιολογικές θέσεις! Στενή συνεργάτιδα του στην επίπονη και μακροχρόνια αυτή έρευνα η αδελφή του Δρ. Μαρίνα Παναγιωτάκη, επίσης αρχαιολόγος, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Αιγαίου. Μαζί τους 24 εκλεκτοί συνεργάτες διαφόρων ειδικοτήτων, αρχαιολόγοι, ιστορικοί, ανθρωπολόγοι, βιολόγοι, βοτανολόγοι, εδαφολόγοι, υδρολόγοι, επιστήμονες πληροφορικής κ.α. Πέρα από τις 28 δημοσιεύσεις σ' επιστημονικά περιοδικά και ανακοινώσεις σε διεθνή συνέδρια, η ομάδα ετοιμάζει προς έκδοση ένα πολύτομο πόνημα στα αγγλικά με τον αμερικάνικο εκδοτικό οίκο Instap Academic Press του Institute for Aegean Prehistory, έναν από τους ξένους χρηματοδότες αυτής της έρευνας. Στο υπό προετοιμασία έργο παρατίθεται τεκμηριωμένα, αναλύεται και συσχετίζεται το συνολικό υλικό, συνοδευόμενο από μια πλήρη ψηφιακή χαρτογράφηση όλων των αρχαιολογικών θέσεων.

Εξέχουσα θέση στην αρχαιολογική ανακάλυψη του Νίκου Παναγιωτάκη αποτελούν οι μινωικές φρυκτωρίες (ετυμολογικά από το φρυκτός = πυρσός και την ώρα = φροντίδα) της Πεδιάδας, ένα πυκνό πλέγμα 170 τεχνητών σωρών από χώμα και ημικυκλικούς τοίχους και πέτρες, σε σχήμα κόλουρου κώνου, με διάμετρο 15-47 και ύψος 3-8 μέτρα, ώστε να κατοπτεύουν πάνω από το ύψος των δέντρων των δασών. Χρονολογούνται από την παλαιοανακτορική εποχή, κυρίως από το 1900-1700 π.Χ. και βρίσκονταν πάνω σε κορυφές λόφων και κορυφογραμμές καθώς και στα μινωικά μονοπάτια. Έλεγχαν τη διακίνηση των

προϊόντων προς τα παλάτια και τις επαύλεις, τους κινδύνους από εχθρούς και φυσικές καταστροφές, αποτελώντας ένα σύστημα ταυτόχρονα άμυνας και επικοινωνίας. Με τη μετάδοση φωτεινών σημάτων κατά την νύχτα, σημάτων καπνού, χειρονομιών, πιθανόν κραυγών κατά την μέρα. « Οι Μινωίτες είναι ο πρώτος λαός που επένδυσε τόσο πολύ στην επικοινωνία σε συνδυασμό με την άμυνα», επισημαίνει ο Νίκος Παναγιωτάκης. Λόγο της τεράστιας ακτογραμμής της η Κρήτη έπρεπε να προστατεύεται τόσο από τους κινδύνους που φέρνει η θάλασσα, όσο κι από τις εχθρικές ή ληστρικές μετακινήσεις μέσα στα δάση που σκέπαζαν τότε το νησί.

Κυριακή στις 4 Μαΐου μια ομάδα περίπου 60 ατόμων, όλων των ηλικιών μαζί με αλλοδαπούς φίλους, μ' ένα κομβόι 20 αυτοκινήτων, ακολουθώντας το κάλεσμα του νεοσύστατου συλλόγου «Συνομιλώντας με τον Μινωικό Πολιτισμό», περιδιαβαίνουμε πέντε φρυκτωρίες και άλλες προϊστορικές εγκαταστάσεις της Πεδιάδας με ξεναγό μας τον αρχαιολόγο Νίκο Παναγιωτάκη. Αρχές του Φλεβάρη παρακολουθήσαμε σε εκτεταμένη οπτικοακουστική παρουσίαση το αντίστοιχο μάθημα από τον ίδιο αρχαιολόγο στη «Σχολή Σχέσεων» στο Ηράκλειο στα πλαίσια ευαισθητοποίησης του κοινού του Ηρακλείου και της Κρήτης πάνω σε θέματα της μοναδικής μινωικής πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Το πρόγραμμα μας είναι εξαιρετικά απαιτητικό. Σκαρφαλώνουμε μέσα από δύσβατα μονοπάτια, πνιγμένα στην ανοιξιάτικη βλάστηση, ξεγλιστρώντας ανάμεσα σε βράχια, πέτρες, βάτα κι αγκάθια.

Ξεκινάμε με του Σωρού το Λαγκάδι στον Πατσίδερο. Σερνόμαστε κυριολεκτικά ένας προς ένα, κάτω από το κενό της μεταλλικής πόρτας της περίφραξης, με την οποία έχει αποκλείσει την πρόσβαση στην φρυκτωρία ο ιδιοκτήτης μιας περιφραγμένης περιοχής πολλών στεμμάτων. Μόνο στην Ελλάδα αναγνωρισμένοι επίσημα αρχαιολογικοί χώροι, αντιμετωπίζονται από τους πολίτες σαν προσωπική τους ιδιοκτησία. Φτάνοντας μετά από λίγο περπάτημα στην φρυκτωρία, διαπιστώνουμε χωματουργικές εργασίες, που της έχουν δημιουργήσει ρήγμα, σαν βαθειά πληγή στα πέτρινα και χωμάτινα σωθικά της. Η υπόσχεση του ιδιοκτήτη να την στηρίξει ξανά, έμεινε εδώ και κάτι χρόνια υπόσχεση. Όμως η θέα από εκεί πάνω είναι εκπληκτική. Όπως και όλες οι άλλες φρυκτωρίες που επισκεφτήκαμε, προσφέρουν την πανοραμική δυνατότητα εποπτείας πολλών χιλιομέτρων γης, για την έγκαιρη προειδοποίηση σε περίπτωση κινδύνου. Σβόλοι καμένου, ψημένου πηλού διαφόρων μεγεθών, τεσσάρων χιλιάδων ετών, σε όλες τις φρυκτωρίες προδίδουν τις φωτιές που έκαιγαν εδώ.

Ο επόμενος σταθμός μας είναι η αρχαία πόλη της Λυκάστου και η φρυκτωρία της στην Κεφάλα στο Αστρίτσι. Ακολουθώντας ένα μονοπάτι γεμάτο μυρωδάτο μάραθο, φτάνουμε στην σημαντική πόλη, που βρίσκεται κυριολεκτικά θαμμένη κάτω από τα ελαιόδεντρα. Παντού χιλιάδες όστρακα, - θραύσματα αγγείων, κατεστραμμένα κεραμικά και δομικό υλικό από τις βαθιές αρόσεις, διεσπαρμένα κάτω από τις ελιές. Καμία απολύτως ανασκαφή. Η αρχαιοκαπηλία άνθισε εκεί όπου η κρατική μέριμνα απουσίασε παντελώς. Η απογοήτευση

και η οργή μας κορυφώνονται, όταν για να φτάσουμε στην ειδυλλιακή φρυκτωρία Σωρό τ' Αμυγδαλιού, στο ΒΔ τμήμα του Ομφάλιου Πεδίου, διασχίζουμε ένα σχεδόν εγκαταλελειμμένο λατομείο, συνιδιοκτησία γνωστού κρητικού πολιτευτή. Παντού σωροί και λόφοι από κόκκινα χώματα, σκουριασμένα εργαλεία και ερημωμένες εγκαταστάσεις εξόρυξης συνθέτουν ένα τοπίο εξωπραγματικό και συνάμα εφιαλτικό, στην καρδιά μιας εξαιρετικού φυσικού κάλλους περιοχής. Μας έρχονται αυθόρμητα τα λόγια του τραγουδιού του τόσο ταιριαστού: «Κοιμήσου Περσεφόνη στην αγκαλιά της γης, στου κόσμου το μπαλκόνι ποτέ μην ξαναβγείς». Ο εφιάλτης του λατομείου μας κυνηγάει και στον επόμενο σταθμό μας, στην φρυκτωρία, στου Καμπέρη το Σωρό. Σοκαριζόμαστε όταν μαθαίνουμε ότι το διπλανό μοναστήρι έχει κλείσει συμφωνία με το λατομείο να μεταφερθεί εκεί, σε απόσταση αναπνοής τόσο από την φρυκτωρία, αλλά και από το ίδιο το μοναστήρι, που θα κινδυνεύσει να σωριαστεί η παλιά τοιχοποιία του από τις αλλεπάλληλες εκρήξεις κατά τις διαρκείς εξορύξεις.

Συγκλονιστική η επίσκεψη στις Κόρες Αποστόλων, όπου ένα μινωικό συνυπάρχει με ένα γερμανικό φυλάκιο. Κάποιος άγνωστος φιλότεχνος και φιλέλληνας Γερμανός στρατιώτης έχει αφήσει αποφθέγματα με καλλιγραφικά γράμματα στα γερμανικά και ζωγραφιές στους τοίχους. «Wer nicht liebt Weib, Wein und Gesang, der bleibt ein Narr ein Leben lang». Που σημαίνει ότι «όποιος δεν αγαπά το κρασί, τη γυναίκα και το τραγούδι, παραμένει μια ζωή ανόητος». Η Αρτέμιδα γυμνή και οπλισμένη με το τόξο της συνυπάρχει μ' ένα αγκαλιασμένο ερωτευμένο ζευγάρι, αλλά κι ένα καροτσάκι που πουλά παγωτά. Η έντονη επιθυμία για ειρήνη και τις ηδονές της ζωής εκμηδενίζει την πραγματικότητα του πολέμου, μέσα από τις απεικονίσεις που κοσμούν το φυλάκιο του νεαρού στρατιώτη. Ένα αξιοσημείωτο μνημείο της μοντέρνας ιστορίας εγκαταλελειμμένο, έτοιμο να καταρρεύσει. Η σκεπή μισογκρεμισμένη, σε λίγα χρόνια δεν θα έχει μείνει ούτε ίχνος από τις ζωγραφιές, εάν δεν υπάρξει μέριμνα από την υπηρεσία νεοτέρων μνημείων. Κλείνουμε την ξενάγηση μας το απόγευμα με την μεγαλύτερη και καλύτερα σωζόμενη φρυκτωρία του Παντελή το Σωρό στους Αποστόλους. Διασχίζοντας ένα βραχώδες τοπίο γεμάτο αγκαβάνους, -γαϊδουράγκαθα και μπαίνοντας μέσα από περιφραγμένα βοσκοτόπια φτάνουμε στην κορυφή του Σωρού. Η θέα απερίγραπτη. Η φρυκτωρία αυτή έχει έκταση 1,5 στρέμμα και αποτελείται από 5,5 χιλιάδες κυβικά χώμα και πέτρες. Πρόκειται για έναν «κατασκευαστικό άθλο». Κουρασμένοι, αλλά πλήρεις εντυπώσεων και εικόνων καθόμαστε βράδυ πλέον να ξαποστάσουμε και να δειπνήσουμε στα καφέ-ταβερνάκια στο γειτονικό Σμάρι. Ο αεικίνητος ξεναγός μας, ο αρχαιολόγος Νίκος Παναγιωτάκης δεν θα ξεκουραστεί ακόμα, αφού έχει να φροντίσει τα ζωντανά του. Τον αποχαιρετούμε γεμάτοι ευγνωμοσύνη για την μοναδική εμπειρία που μας πρόσφερε.

Συνειδητοποιούμε κατά τον δρόμο της επιστροφής μας στο Ηράκλειο, πόσο οι μοντέρνοι θεοί της εποχής μας, το κέρδος και η απληστία, σε συνδυασμό με την αδιαφορία και την αναποτελεσματικότητα των υπεύθυνων υπηρεσιών του κράτους, καταστρέφουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αυτό το πλέγμα των μοναδικών αρχαίων μνημείων. Του αρχαιότερου σωζόμενου συστήματος άμυνας και επικοινωνίας στην Ευρώπη, που έχουμε την τύχη να

είναι κληρονομιά μας από τους αρχαίους προγόνους, αναδεδειγμένη από τις αφιλοκερδείς προσπάθειες και την αυτοθυσία ενός ακούραστου αρχαιολόγου με όνειρα και όραμα για τον πολιτισμό και την ιστορία του τόπου του. Μας προτείνει και θα πρέπει επιτέλους να τον ακούσουμε προτού να είναι αργά, την «δημιουργία ενός πρότυπου αρχαιολογικού πάρκου με ενοποίηση όλων των αρχαιολογικών χώρων της Πεδιάδας». Την επαναλειτουργία κατά διαστήματα αναμετάδοσης φωτεινών σημάτων από τις φρυκτωρίες κατά την διάρκεια της νύκτας με επάνδρωση από εθελοντές, τους κατοίκους και τους πολιτιστικούς συλλόγους των γύρω χωριών και οικισμών. Ο Νίκος Παναγιωτάκης ονειρεύεται την «δημιουργία ενός εναλλακτικού μοντέλου ανάπτυξης, που βασίζεται στην ιστορία και στο φυσικό περιβάλλον με την ενεργοποίηση της συλλογικής μνήμης».

Οι φρυκτωρίες της μινωικής Κρήτης στην Πεδιάδα θα μπορούσαν, εάν αναγνωριστούν από τους ίδιους τους Πεδιαδίτες, την τοπική αυτοδιοίκηση, τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, τους κατοίκους του Ηρακλείου, τους τουριστικούς πράκτορες και ξεναγούς, σαν αυτό που πραγματικά είναι, ένα μοναδικό παγκοσμίως διασωθέν μνημείο, ν' αποτελέσουν πόλο επίσκεψης χιλιάδων τουριστών απ' όλο τον κόσμο και να επιφέρουν τουριστική άνθιση σε όλη την ευρύτερη περιοχή. Για να επιτευχθεί όμως αυτό θα πρέπει μαζί με όλα τα υπόλοιπα μνημεία της Πεδιάδας να προστατευθούν άμεσα από φυσικές διαβρώσεις, οικοδομικά και δημόσια έργα, αρόσεις, λατομεία, καταπατήσεις, δραστηριότητες αρχαιοκαπήλων. Να διανοιχτούν μονοπάτια, να σηματοδοτηθούν και να χαρτογραφηθούν διαδρομές. Υποσχεθήκαμε σαν σύλλογος που αγαπάει και φροντίζει την πολιτιστική του κληρονομιά να υποστηρίξουμε με κάθε τρόπο το όνειρο του αρχαιολόγου Νίκου Παναγιωτάκη, του ανθρώπου στον οποίο χρωστάμε την ανάδειξη της Πεδιάδας όλων των εποχών. Αιτούμε και απαιτούμε την δημιουργία ενός πρότυπου αρχαιολογικού πάρκου, όπου οι φρυκτωρίες θα ξαναστείλουν από την Κρήτη φωτεινά σήματα ειρήνης σε όλο τον κόσμο.

Τερέζα Βαλαβάνη
Ψυχολόγος, εικαστικός, συγγραφέας, τηλ. 6977479717, 2810326570
Εκ μέρους του Συλλόγου «Συνομιλώντας με τον Μινωικό Πολιτισμό»

Πληροφορίες για τις Φρυκτωρίες και την Πεδιάδα: Νίκος Παναγιωτάκης 6974457844)
10 Μαΐου 2014